

Sebastian Ștefănuță

seb_filozof@yahoo.com

Jurnal de teren Tiheró (prefectura Evros, Grecia), 6-11 august 2016,
și Skra (prefectura Kilkis, Grecia), 16-21 august 2016

TIHERÓ

Obiectiv: Dialoguri diverse pe tema modului de raportare la locurile părăsite de străbuni ca urmare a episodului „refugierii” din anii 1920, în perspectiva stabilirii ponderii pe care o are amintirea unor locuri de origine în etnicitatea urmașilor.

Duminică, 07 august 2016

Τυχερό, ora 6.30

Ziua de ieri, a călătoriei către Grecia, rămâne în amintirile mele ca o zi cu evenimente care mă trimit către o dispoziție mai degrabă filozofică. Atunci când – în viața de toate zilele profesor fiind – predau elevilor piramida lui Maslow, și pentru mine, și pentru ei, acele observații și „concluzii” la piramidă sunt reci, exterioare, obiective, de parcă întotdeauna ar fi vorba de un „altcineva” căruia îi sunt valabile. Cu totul se schimbă perspectiva atunci când constăți că sunt valabile și pentru tine. Bineînțeles, cea mai vie constatare se produce în urma unor evenimente neplăcute. Problema cu turația nefirească de mare la ralanti a automobilului, în cea mai inospitalieră regiune a traseului prin Bulgaria (împrejurimile Madrețului, la 70 km de Svilengrad, orașul în apropierea căruia se trece granița în Grecia), a fost un astfel de eveniment.

Una dintre observațiile la piramida lui Maslow este următoarea: nevoile de la vârful piramidei (nevoi în legătură cu adevărul, binele, frumosul etc.) nu pot fi satisfăcute decât după

satisfacerea nevoilor de la baza acesteia (nevoi de aer, apă, somn, protecție, siguranță etc.). În ziua care a trecut, obsedat de „bază”, aproape că am uitat de scopul pe care-l am în această ultimă revenire în *Ellada*. Aproape că am uitat de „vârful” piramidei.

Turația automobilului (o problemă mai veche de fapt, pe care o înregistram doar la pornire, turometrul revenindu-și de îndată ce se mai încălzea motorul) a însemnat, pentru câteva zeci de minute înainte de a-și reveni de la sine la parametri normali, o maximă concentrare pe problemă, pe posibila ei rezolvare. O concentrare împletită cu teama de a nu reuși să ajung până în Grecia, unde m-aș fi simțit mai confortabil în caz că ar fi fost nevoie să mă adresez unui *service*. O concentrare împletită cu neputința de a ști ce consecință are această problemă pe termen lung (în afara unui consum suplimentar de benzină, pe termen scurt). În sfârșit, cu un fel de disperare în ratarea terenului din cauza unor amănunte – care dacă ar fi să trecem în revistă produsele finale ale atâtor întreprinderi antropologice – insignifiante. Dar și cu nervozitatea cu care răspundeam întrebărilor soției mele, Anișoara, căutând o înțelegere a unei situații care, pentru ea, lipsită de unele cunoștințe de mecanică și manevrare a unui automobil, era chiar de neînțeles.

De ce această disperare la posibilitatea ratării terenului (pe care am avut-o de nenumărate alte ori până acum)? Doar nu trebuie să dau socoteală nimănui. Nu mă folosesc de fonduri pe care trebuie să le justific, iar „colegilor”, din instituții sau nu, nu știu cât le-ar păsa. Un eveniment care, pur și simplu, ar trece neobservat (în cazul în care *eu* nu aș ține morțiș să li-l „bag pe gât”).

Dar și iureșul altor evenimente, ce presupun satisfacerea nevoilor de la baza piramidei, te poate face să uiți de vârful ei. Disperarea asociată evenimentului neplăcut încă mă ținea legat de vârf. Demersurile și strategiile pentru o cazare convenabilă aproape că m-au făcut, pentru o vreme, prizonier total al lor. Din ce în ce mai clar se contura ideea cazării nu la hotel sau pensiune, cu prețuri de peste 40 euro/zi, ci să găsim undeva o cameră confortabilă cât de cât, cu baie, cu frigider, cu un spațiu exterior unde se poate folosi butelia de voiaj pentru gătit. Aveam și reprezentarea sumei pe care aș fi fost dispus să o dau: 20 euro/zi. Experiența deplasărilor trecute, *antropologică* la urma urmei, îmi spunea că e nevoie mai mult ca toate de un lucru: *răbdare*. Răbdare să luăm un fir de la fratele, Ghiorghos, al lui Mihalis Miłtakakis, care tocmai se pregătea, ora două după-amiază fiind, să închidă ușile cafenelei fratelui său (și Ghiorghos și Mihalis veri ai lui Mihalis Miłtakakis de la Kavala, de la al cărui fiu, Stefanos, cea mai de folos cunoștință a mea în *Ellada*, am obținut această referință de rudenie). Răbdare să traversăm drumul la magazinul unde s-o găsim pe vânzătoarea-domnișoară recomandată de Ghiorghos, ea

putându-ne fi de mai mare ajutor decât el, venit temporar de la Thessaloniki; să mergem apoi la hotelul local, singura îndrumare pe care am primit-o, și să nu ne grăbim să inițiem o legătură, găsimu-i momentan ușa încuiată; să bem în liniște un suc la cafeneaua din colțul de *vis-à-vis* de cafeneaua lui Mihalis Milțakakis; să întrebăm și să aflăm, în sfârșit, numele unor persoane dispuse să cazeze, să mergem la βενζινάδικο (benzinărie), la Zaghoras, să revenim tot acolo, să nu insistăm să vedem o cameră la persoane în vârstă care, așa cum nouă nu ne inspirau mare încredere, se pare că nici noi lor; să-l găsim pe Mihalis Milțakakis și pe soția acestuia, Mariánthi (Maria + floare, frumos nume!) care, deși în vârstă, ambii sunt plini de vitalitate (dar Mihalis mai puțin coerent; poate asta voia să spună Stefanos caracterizându-l ca βαρύς, „greoi”). Mai ales doamna Mariánthi, pare a avea o energie cât trei persoane la un loc (caracterizată de Stefanos ca πίο καλή, „mai bună”); în sfârșit, să reluăm aceeași povestire în fața tuturor, privind scopul pe care-l avem aici.

Într-adevăr, soții Milțakakis ne-au ajutat să găsim cazarea dorită (cu 20 euro/zi, cu baie, frigider, cu un spațiu generos și ieșire pe balcon). De fapt un mini-apartament, posibil special amenajat într-o clădire cu mini-apartamente asemănătoare pentru unul dintre nenumărații φαντάρος („soldați”, „militari”) ai diviziei dispusă la râul Evros, la granița cu Turcia, obligați să locuiască permanent în apropierea serviciului. Și la Provatonas, și la Tihero – unde ne-am cazat în cele din urmă – astfel de construcții particulare pentru militari se pare că au reprezentat cândva o afacere profitabilă. Acum, odată cu eliminarea acestei obligativități, ele nu mai sunt solicitate, cadrele militare preferând zonele urbane, precum Feres sau Alexandrupoli.

Deși nu e prea curată, camera este ideală pentru o activitate de teren. Există chiar și o masă de lucru, pe care scriu aceste rânduri. În același spațiu, de vreo 30 m², se află laolaltă amenajate un dormitor, un σαλόνι („sufragerie”) și o bucătărioară – cu mașină de spălat rufe, dacă e nevoie. Doar baia se află separat. Metodologic însă, suntem, pentru moment, în dezavantaj:

- camera se află nu în Provatonas, unde am fi vrut să ne concentrăm întreaga activitate, ci în Tihero.
- nu se află într-o casă locuită de proprietar, de la care, în întâlnirile cotidiene, puteam culege nenumărate informații cu legătură directă cu tema cercetării sau despre persoane care ne-ar fi putut fi buni interlocutori. Voi reorienta cercetarea, concentrându-ne nu doar pe Provatonas, ci și pe Tihero, mai ales că proveniențele locuitorilor din cele două așezări

sunt diferite, după ceea ce am citit deja ca pregătire a cercetării. Voi putea lucra, cu atât mai bine, comparativ.

În ceea ce privește tema punctuală a cercetării – modul de raportare a urmașilor celor veniți ca πρόσφυγες („refugiați”) din Ανατολική Ρωμυλία („Romilia Anatomică”, sau simplu „Bulgaria”, cum pare a fi mai des folosit) la locurile din care au venit străbunii lor, după primele concluzii în urma celor câteva discuții la Provatonas, aceste locuri nu par a avea o semnificație aparte, în niciun caz a unei πατρίδε („patrii”) rămasă în urmă și într-un teritoriu ocupat de străini. Această semnificație poate că se păstra pentru παπούδες, dar pentru cei de acum alte episoade ale memoriei par a avea semnificație. De exemplu, migrația în Germania, în urma căreia s-a ajuns la un nivel ridicat de bunăstare. Deocamdată însă, este cu totul prematur să expun generalizări. Plec, așadar, de la aparența unei semnificații reduse, cum de altfel am sesizat-o și din convorbirile cu Stefanos Milțakakis din Kavala, ai cărui părinți, veniți din „Bulgaria”, stabiliți inițial în Provatonas, au migrat încă o dată către Kavala, atrași de perspectiva unor câștiguri mai bune.

Τυχερό, ora 16.00

Dimineață petrecută la Provatonas. Duminică fiind, am mers prima dată la biserică, o construcție de stil bizantin, nu prea veche, cum a caracterizat-o o doamnă. Anul 1958, după inscripția de deasupra intrării. Prezenți la slujba Sfintei Liturghii, câteva zeci de femei și câțiva bărbați. Am prins sfârșitul acesteia, un timp suficient de lung pentru a ne fi făcut simțită prezența în mijlocul comunității.

Am mers apoi la cafeneaua soților Milțakakis. Ajutorul oferit cu cazarea a fost enorm, dar acesta a continuat și cu facilitarea legăturilor cu unii interlocutori. Am cunoscut-o pe președinta asociației de femei din Provatonas, cu alte femei aflată în jurul unei mese la o cafea, venite probabil de la biserică. Marți urmează să mergem la școala din localitate, unde va avea loc o întâlnire a σύλλογος-ului („asociației”). O lungă discuție am avut-o însă cu Petros, văr cu Mihalis, și Triandafilos („trandafir”), acesta din Levkimi, sat la vest de Provatonas. Ambii cu vârste în jurul a 70 de ani.

Doar străbunii lui Petros (bunicii) au venit din Ανατολική Ρωμυλία, din Μπογιαλίκι. El a călătorit într-o excursie către acele locuri, dar și în altele cu populație grecească din Bulgaria.

Părinții celuilalt, ai lui Triandafilos, în vremea războiului civil au fost forțați să părăsească satul (nu am înțeles prea bine, de teama αντάρτες-ilor, „partizanilor comuniști”?!). Au ajuns în Bulgaria. Acolo au fost împărțiți în două; una dintre jumătăți a ajuns în România. În acele vremuri, el avea cinci luni. Au stat în apropiere de Craiova. La șase ani s-a reîntors în Levkimi. Nu mai știe românește. La început, în școala primară, el cu încă zece-cincisprezece copii vorbeau românește în pauze. Li s-a interzis să mai folosească această limbă. Cu vremea, a uitat-o.

Confirmă că urmașii migranților din Ανατολική Ρωμυλία și Ανατολική Θράκη nu sunt legați afectiv de locurile pe care străbunii lor au fost forțați să le părăsească. Deși se fac deplasări către aceste locuri, acestea nu au nicio rezonanță identitară. Am reținut o explicație (furnizată de Triandafilos, și susținută de Petros), prin comparație cu ponții. Aceștia din urmă au venit dintr-o regiune îndepărtată, cu o prigoană enormă din partea turcilor. Trauma lungului drum și a celor suferite pe el s-a întipărit în sufletele ponților până la generația actuală. „Refugiații” din Bulgaria (Ανατολική Ρωμυλία) și Turcia (Ανατολική Θράκη) au avut trasee scurte de deplasare, fără a fi suferit vreun fel de prigoană din partea autorităților turcești. Trag concluzia că este ca și cum s-ar fi deplasat dintr-un loc într-altul, în interiorul *aceluiși* areal. Despre locurile rămase în urmă nu s-ar putea spune deci că pot avea semnificația unei „patride” pierdute.

Lunga distanță și cele suferite pe drum (în variante diferite) sunt elemente comune între ponți și vlahii megleni.

Tineretul de azi nu este interesat să audă „istorii” ale „refugierii” de la bunicii lor, așa cum aceștia le auziseră de la bunicii sosiți ca refugiați. Petros: „Când vreau să le povestesc, mă opresc: «Αιντε, βρε παπού...!», «Hai, măi tataie, lasă-ne!»” Nu manifestă niciun interes să călătorească spre locurile de origine ale străbunilor lor. În schimb, activitatea de păstrare a acestei memorii este preluată de σύλλογος-uri, iar tineretul, dacă este să găsească o cale spre o identitate în care episodul „refugierii” să aibă un loc important, mai potrivită este calea înrolării în astfel de asociații culturale.

Din Bulgaria și Turcia nu se întâmplă aproape deloc să vină urmași ai celor plecați să vadă locurile de origine ale străbunilor lor. Aceasta, din cel puțin trei motive:

- 1) Bulgarii și turcii strămutați au fost foarte puțini în comparație cu grecii. Numărul grecilor strămutați din Ανατολική Ρωμυλία ar fi, după Triandafilos, de 350 000 – un număr care mi se pare mult prea mare.
- 2) Regimurile politice din istoria recentă a Turciei și Bulgariei, care în general nu au fost permissive față de astfel de deplasări.
- 3) Chiar dacă au fost mai permissive (mai ales în Bulgaria, după căderea comunismului), lipsa unor mijloace financiare adecvate au împiedicat aceste excursii.

Luni, 08 august 2016

Τυχερό, ora 6.30

Cazarea în Tihero a determinat reconfigurarea obiectivelor cercetării. Voi avea astfel nu un centru de interes, Provatonas, ci două, Provatonas și Tihero. Pentru o întreprindere comparativă, este chiar mai bine. Provatonas poate fi dispus într-o categorie intermediară, cu „refugiați” sosiți de la o depărtare de cel mult câteva sute de kilometri. Tihero se află în extrema așezărilor cu „refugiați” sosiți de la distanțe cuprinse între câțiva kilometri și câteva zeci de kilometri. Cealaltă extremă este a refugiaților sosiți de la o distanță care depășește o mie de kilometri (îi găsim aici pe ponți).

Primele discuții la Tihero le-am avut ieri seară, ora 18.00 (aici, la ora 18.00 suntem încă în plină după-amiază – *απόγευμα*), cu câțiva bărbați în vârstă, la cafeneaua de la colțul străzii pe care suntem cazați. Evocarea episodului refugierii de peste Evros nu stârnește niciun fel de resentiment; nici „psihologic”, nici „sufletește”/„spiritual” (dacă folosesc expresiile doamnei Angheliki Ioannidu, fondatoarea Muzeului Etnologic al Traciei din Alexandrupoli) nu pare să găesc o „patridă” pierdută rămasă acolo, dincolo de Evros, în locurile de origine ale străbunilor strămutați. Vizitele de cealaltă parte a râului sunt frecvente. Nu am reținut (sau poate nici nu am întrebat) frecvența vizitelor în Tihero de către urmașii turcilor plecați de aici. În orice caz, întâlnirile dintre locuitorii satelor de graniță sunt ceva obișnuit la pescuitul pe râul Evros. Cineva ne spune că în trecut relațiile între pescari erau foarte bune, răcindu-se puțin în contextul evenimentelor de acum câteva decenii din Cipru. Discuția a fost productivă și pentru Ani, care a descoperit (și fotografiat la cineva acasă) existența câtorva unelte de pescuit asemănătoare cu cele

descoperite în zona Dunării de jos și a Prutului inferior: vintirul (νταούλια) [fotografiat] și prostovolul (σαρτμέ), plus o altă plasă care se întinde în apă, la suprafață rămânând o sticlă de plastic care indică locul plasei. Și barca, bineînțeles. Denumirile în greacă, care par a fi preluate din turcă, nu știu dacă sunt scrise corect, nu le-am depistat în dicționar. Ni se recomandă o vizită la muzeul local. Pentru aceasta este nevoie să mergem la δημαρχείο („primărie”), de regulă muzeul fiind închis. De asemenea, să facem o vizită la Filakto, la Vasilis Mihailidis, jurnalist și etnograf amator, care s-a preocupat de problemele de care suntem interesați, inclusiv prin deplasări de cealaltă parte a graniței.

O altă discuție interesantă am avut-o cu un alt domn, Iorgos Karabeasis, a cărui soție este moldoveancă din Republica Moldova. Deși avea o atitudine mai degrabă de suspiciune, părea să înțeleagă bine ce caut de fapt, chiar și necesitatea de a mă deplasa puțin și în satele turcești de dincolo de graniță. În cele din urmă, a fost de părere că mai degrabă pe calea cărților pot trata subiectul de care sunt preocupat. În Tihero ar exista o carte, despre satele Tihero și Filakto. De ea trebuie întrebat la bibliotecă, mai precis, e nevoie să mergem la δημαρχείο. Confirmă că episodul transferului populațional nu a fost de așa natură încât să aibă rezonanțe identitare peste generații: doar o simplă traversare a râului. Cât despre ponți, posedați de „naționalism” (în discuția avută am remarcat utilizarea unor expresii în care apare frecvent adjectivul εθνικός, „național”), aceștia nu pot fi obiectivi în relația cu turcii: întotdeauna ei sunt cei buni, iar turcii cei răi. Fără să stimulez în niciun fel tema, expune faptul că tineretul local nu pare a avea niciun fel de interes față de episodul refugierii.

Observație: Dacă la Tihero suntem în situația de schimb reciproc între sate, la Provatonas, ieri, în discuția de la καφενείο („cafenea”) cu Petros și Triandafilos, am înțeles că nu a existat o astfel de regulă în general, o regulă conform căreia turcii/musulmanii plecați dintr-un sat din Grecia să se așeze în satul părăsit de grecii/ortodocșii care urmau să ajungă în satul lor inițial.

Τυχερό, ora 15.30

Nu am putut vizita așa-zisul muzeu din Tihero. Ne-am deplasat la Filakto pentru a-l întâlni pe Vasilis Mihailidis. Oprindu-ne la cafeneaua din centru, într-o scurtă discuție cu un bărbat care părea încă a face parte dintr-o categorie a tineretului, ni se confirmă încă o dată că tineretul nu este preocupat de problema evenimentului „refugierii”. Interesul primordial, atât al

țineretului, cât și al altor categorii sociale, ar fi doar spre bani. Elementul de noutate care apare este că această preocupare trebuie căutată nu la nivel de colectivitate sau categorii sociale, ci doar la nivel de *individualități*, așa cum ar fi Vasilis Mihailidis. Chiar și el, Triandafilos, reprezintă una din puținele excepții, plăcându-i să audă „istorii” de la bunicii săi legate de evenimentul refugierii (și nu numai de acest eveniment). Migranții sosiți în Filakto și-ar fi avut originea la vreo oră și jumătate de mers cu automobilul dincolo de Evros, deci în Ανατολική Θράκη. Rețin și informația cu organizarea unor excursii, în care V. Mihailidis ar fi avut inițiativa, deci tot o individualitate, la care Triandafilos a participat cu mare interes. Nu a fost cazul însă ca turcii plecați de aici să vină să vadă locul de origine al străbunilor lor.

Întâlnirea cu Vasilis Mihailidis a fost, relativ la scopul pe care-l am, dezamăgitoare. Un personaj mărunțel, cu ochi mici și verzi, cu păr șaten deschis, pensionar, de o modestie debordantă, căruia îi citești dintr-o privire pasiunea pentru lucrul pe care-l face. Pare a se ocupa de orice, de la paleontologie și arheologie până la etnografie și susținerea unei vieți cultural-tradițional active la nivel de localitate. Doar că are o dicție dificilă pentru mine și sare de la o idee la alta, neputând să rămână în limitele unei singure. A încercat însă a face tot posibilul să obținem două cărți în Tihero, mergând cu noi la δημαρχείο. Am găsit-o și primit-o doar pe una dintre ele, *Χάλασε το χωριό μας, χάλασε. Ιστορίες περί ακμής και πτώσης στη Λευκίμη, Έβρου* („S-a dezintegrat satul nostru, s-a dezintegrat. Narațiuni despre înflorire și decădere în Levkimi, Evros”), de Evangelos Gr. Avdikos. Pe cealaltă, *Από τη Μαρίτσα στον Έβρο. Πολιτισμικές συγκλίσεις και αποκλίσεις σε μια παρέβρια περιοχή* („De la Marița la Evros. Convergențe și divergențe culturale într-o regiune din zona Evrosului”), de același autor, deocamdată am împrumutat-o doar, de la bibliotecă. Sper să se poată găsi un exemplar pe care să-l pot lua cu mine. Problemele de comunicare pe care le are (repet, în relația cu mine, nu pot ști dacă în general) sunt surmontate de a oferi necondiționat orice ajutor. Este în plus persoana de care aș avea nevoie pentru o deplasare în satele de dincolo de graniță, alcătuite la rândul lor din urmașii emigranților turci din deceniile de început ale secolului trecut. După cum spune, cunoaște acolo mai multe persoane care vorbesc grecește. Deplasarea mă gândesc s-o fac, totuși, la anul. Și de la bibliotecă, și de la el, am plecat cu mai multe cărți, în general albume în care se pot găsi și o serie de fotografii și referințe despre costumele populare din Tracia, pe care Ani vrea să le fotografieze. Cărțile, bineînțeles, trebuie restituite cel târziu miercuri.

Răspunsul doamnei de la Provatonas, care desfășoară activități de vacanță cu copiii la parterul clădirii bibliotecii din Tihero, la întrebarea legată de interesul tineretului a fost cel previzibil. În același timp, tuturor le place să danseze dansurile tradiționale, în care sunt inițiați încă de mici, în cadrul *silloghos*-urilor.

Τυχερό, ora 21.00

Un punct de observare participativă repetată l-am stabilit la καφεείο din colțul străzii. Aveam de lămurit două lucruri: 1) Întâlnindu-se cu turcii de pe celălalt mal al râului Evros, cum comunică? Aflu în cele din urmă că atât unii arvaniți de aici, cât și unii turci de acolo, vorbesc limba celorlalți la un nivel la care să se poată înțelege; 2) Dacă se merge în satele de peste Evros, de ce se merge, din curiozitate sau și cu alte treburi? Răspunsul pare a fi din *curiozitate*. «Locul de origine/în care te-ai născut σε τραβάει („te trage”)), este convins un interlocutor de la καφεείο. Părea să contrazică concluziile pe care le-am avut până acum. În cele din urmă, „te trage” doar dacă tu ești cel născut acolo. Acest lucru nu este valabil și pentru generațiile copiilor. „Pe mine nu mă trage deloc!”, deși a vizitat acele sate. S-a exprimat categoric și, pentru mine, înalt semnificativ. În opiniile aceluiași interlocutor, „popoarele” se înțeleg foarte bine între ele. În stare să creeze probleme și să semene ură sunt acțiunile în politica de nivel înalt. Pe plan politic, interlocutorul meu părea să aibă toată disconsiderația și ura față de turci, pe care-i consideră capabili de cea mai mare răutate posibilă. E nevoie de mare atenție din partea mea pentru a nu cădea în contradicție: să înțeleg când se vorbește de turcii din satele de peste râul Evros, și când despre turci la modul general, politic și istoric.

L-am găsit acasă și pe Kostas Kazakis, care ne-a fost recomandat în Provatonas. Din păcate, vorbește cu greutate, în urma unor probleme de sănătate pe care le-a tot avut de vreo câțiva ani. Se ocupă mai mult cu probleme de limbă arvanitică. Speram să găsesc la el, și într-adevăr am găsit, cartea pe care nu o găsisem dimineată. Și el a călătorit în satele de dincolo de Evros, din aceeași curiozitate. Nu sesizez vreo implicație identitară. Partea cea mai interesantă și lămuritoare a discuției pe care am avut-o cu el, fratele său, ambii în jurul vârstei de șaiszeci de ani, și (probabil) o altă rudă, este că αρβανίτες („arvaniți”, întregul Tihero) sunt albanezi (deci nu *greci* veniți din Albania), care au ajuns în zona Traciei răsăritene acum câteva secole, fie ca mercenari, fie ca zidari. Au fost și ei supuși procesului de schimb populațional, întrucât erau ortodocși. Mulți albanezi au rămas în Ανατολική Θράκη (am omis să întreb: ortodocși sau

musulmani?). Locuitorii din Tihero încă vorbesc *arvanitika*, însă tinerii nu mai învață această limbă. Aducând în discuție vlahii, consideră că sunt români, iar limba lor este română, și ar trebui, ca români, să putem comunica. Cu albanezii bătrâni, în urma unor experiențe avute, crede că se poate înțelege foarte bine. În schimb, nu se poate înțelege cu tinerii, școliți, care vorbesc altfel. I-am explicat că noi, românii și vlahii, deși vorbim limbi latine, poate dialecte ale aceleiași limbi, așa cum consideră dumnealui, ne înțelegem totuși cu greu (vorbind, la rândul meu, din experiența avută). Poate că sesizăm ideea, dar nu amănuntele ei. Cât despre albanezi, constată că învață foarte ușor să vorbească greacă. Explicația ar consta în proximitatea milenară dintre cele două popoare, grec și albanez, ceea ce ar crea o predispoziție a albanezilor către învățarea limbii elene.

Obs. 1: Pentru locuitorii din Tihero, faptul că nu au niciun fel de atașament față de locurile de peste Evros din care au migrat strămoșii lor (cum reciproc bănuiesc că se întâmplă cu turcii de pe malul celălalt), nu poate avea decât o semnificație pozitivă în relațiile lor cu turcii din satele Sultankioi și Ibrik Tepé de dincolo de Evros.

Obs. 2: Referința pare a fi nu la un teritoriu anume (Ανατολική Θράκη sau Ανατολική Ρωμυλία), ci la satele, localitățile din care au migrat. Interlocutorii par a fi preciși a indica un loc, iar nu un spațiu de mare întindere teritorială.

Marți, 9 august 2016

Τυχερό, ora 15.30

Terenul din această dimineață a însemnat observare participativă la *silloghos*-ul de femei din Provatonas. Acest *silloghos* se reunește în fiecare marți, ora 10.00, într-o sală din clădirea școlii primare (școală care, după toate aparențele, nu mai funcționează). Fusesem invitați la această reuniune de președinta acestuia, Dimitra din Levkimi, duminică, la cafeneaua soților Miltakakis. La întâlnirea *sillogos*-ului din această zi au participat șapte femei, cu vârste de peste șaiszeci de ani.

Dimitra este o persoană plină de energie, care spune fără ocolișuri ceea ce are de spus. Există o diferență între refugiații veniți din Ανατολική Ρωμυλία și Ανατολική Θράκη: primii

și-au putut vinde averile, împacheta și pleca în liniște; ceilalți au fost forțați să plece, fără să pregătească în vreun fel această plecare. Vorbind, îmi aduce aminte de situația din Pont. Plecarea către Grecia a fost precedată de marșuri epuizante, în care mulți urmau să moară pe drum. „Îngropau copilul acolo unde murea, ce puteau să facă, să se mai întoarcă să-l îngroape?” Unul dintre bunicii ei a venit din zona Constantinopolului. Are un resentiment deosebit față de această zonă, de Tracia răsăriteană și litoralul Asiei Mici, că sunt stăpânite acum de turci. E vorba de centrul civilizației bizantine, peste care turcii au venit ca barbari, neștiind altceva decât să ucidă. „Bunica mea spunea: «Cu turcul nu poți fi prieten!»”. Vorbindu-mi, aveam impresia că nu face nicio deosebire între populație și instituția politică. Și acum dacă se merge în Turcia, se simte teama, suspiciunea, încordarea. În cursul discuției, însă, s-a lămurit că referirea se făcea la mediu politic. Mediu care, prin 1925, a schimbat numele tuturor grecilor rămași cu nume turcești. Are mărturie de la cineva, un Ghiorghos, care-i spusese cândva (sau știe de la altcineva, oboseala pe care am acumulat-o mă face să fiu mai puțin eficient în utilizarea limbii) că a fost aliniat împreună cu alți greci și li s-a spus: „Ori vă schimbați numele, ori vă ucidem!”. Turcii obișnuiți par a fi mai degrabă oameni ca oricare alții. Participările reciproce al *silloghos*-urilor din ambele părți la sărbătorile comunitare sunt ceva obișnuit (*silloghos* de dans, pentru inițierea copiilor, se află acum doar la Tihero, fostă reședință de δήμος [„municipalitate”]).

O discuție mai aprofundată pe aceeași temă am avut-o (uneori concomitent) și cu prima doamnă sosită la întâlnire, ai cărei străbuni au venit din „Bulgaria”. Nu pare a fi purtătoarea niciunui resentiment față de evenimentele refugierii, întrucât acestea, cum explica, s-au făcut în liniște. Nu se simte legată de acele locuri; bunicii ei poate că erau, dar cei născuți ulterior nu mai sunt. A fost în două excursii în Bulgaria, către locurile de origine ale străbunilor. Excursii s-au făcut și în Ανατολική Θράκη, și în Constantinopol (remarc indignarea doamnei Dimitra față de transformarea *Aghiei Sofia* în geamie, apoi în muzeu, în comoară de bani pentru turci), unde adesea sunt căutate casele strămoșești. De regulă, acolo nu au fost dărâmate de turci ulterior evenimentului schimbului populațional. Invers, turcii și bulgarii au venit și ei, în Provatonas și în alte locuri părăsite de străbunii lor, cu aceeași curiozitate [*au venit să-și caute și rude?*].

Am încercat să descifrez și posibilitatea unor înrudiri cu cei rămași în locurile de origine, inspirat de doamna Mariánthi Milțakakis, pomenind din întâmplare de nunta unui nepot din Bulgaria. Această rudenie există, deși, după percepția pe care o am, este de slabă intensitate. Este o rudenie rezultată în urma unor căsătorii mixte la momentul „refugierii”. Semnificative sunt

cazurile de grecoaiice măritate cu bulgari, care nu au fost nevoite să migreze, asigurând astfel debutul unei înrudiri transfrontaliere.

Miercuri, 10 august 2016

Τυχερό, ora 07.30

Timpul și răbdarea sunt resurse-cheie de care antropologul trebuie să dispună. Discuțiile de aseară cu Kostas Kazakis și cu Petros – văr de-al său, dacă am reținut bine – au fost revelatoare pentru o posibilă dinamică identitară. Este ca și cum prim-planul identitar este acum ocupat de un element de natură etnică care, dacă trimite către un loc, acela este al Albaniei, mai precis la capătul nordic al Munților Pindului. Din orice loc al Traciei răsăritene *arvaniții* ar fi fost mutați aici, efectul asupra generațiilor ulterioare ar fi fost același. Și mai relevantă devine o remarcă consemnată în jurnal pentru ziua de luni, „Pe mine, acel loc (de peste Evros), nu mă «trage» de loc”. El însemna mult pentru generația dislocată, dar nimic, sau aproape nimic, pentru generațiile ulterioare. Totuși, nu m-aș opri aici cu concluziile. „Norocul” istoric a făcut ca trauma dislocării să fie minimă. După experiența căpătată în cele câteva zile de până acum, altfel s-ar fi pus problema dacă această traumă ar fi fost accentuată.

Atât Kostas, cât și Petros, nu s-au sfiit deloc să vorbească despre ei ca *arvanites*. De identificarea arvaniților cu întregul popor albanez, răspândit cu mult dincolo de granițele Albaniei, care a dat Greciei o serie de eroi naționali. O parte semnificativă a poporului grec de astăzi este în rădăcinile lui albanez. Un popor albanez tenace, capabil de o muncă neostoită. Cât despre situațiile istorice pe care a trebuit să le suporte, despre starea de semi-anarhie care pare să domnească – după percepția pe care am avut-o în cele patru zile de călătorie cândva în Albania – la nivelul organizării comunitare, părerea mea și a lui Petros se întâlnesc: incapacitatea de a avea un stat pe măsura realizărilor de care albanezii sunt capabili la nivel individual (a se înțelege „informal”, iar nu „egoist”) – explicația mea, faptul de a fi χοντρό κεφάλι („cap gros”), după observațiile lui Petros.

Discuția cu Kostas am încercat să o canalizez și comparativ, cu vlahii din satele corespunzătoare prefecturii Kilkis și Pella, care, identitar, nu asumă niciun element românesc.

Kostas este de părere că din teamă, în urma represaliilor la care au fost supuși atât ei, cât și arvaniții și slavo-macedonii, din partea statului grec, în tentativa sa de omogenizare națională. Încep să înțeleg logica după care statul elen refuză ideea de minoritate: s-ar trezi dintr-o dată un stat care trebuie să coordoneze nenumărate minorități, fără a ști cu exactitate care ar trebui să fie majoritatea (în sens politic, de grup care, indiferent de numărul său, este capabil să domine luarea deciziilor).

Discuțiile cu Kostas și cu Petros le-am purtat la pizzeria din πλατεία („piața centrală”). Rețin contextul în care Kostas a avut grijă să ne cinstească, pe mine și pe Ani: ca o părere de rău că atunci când, cu o zi înainte, venisem la el, nu ne servise cu nimic – deși cartea pe care am primit-o pe gratis pentru mine a însemnat cea mai mare cinste –, văzând-o pe Ani trecând pe strada din centrul localității, a oprit-o și a stat puțin de vorbă cu ea. Ani a înțeles corect că e vorba de o întâlnire la o tavernă, seara la ora opt.

Din alte discuții și observații întâmplătoare de ieri, remarc disponibilitatea (dacă nu necesitatea) pentru locuitorii din Tihero de a comunica în mai multe limbi: greacă, turcă (ca o moștenire de la generația „refugiată”, care, după cum îmi spune Kostas, vorbeau nu greaca, ci turca), *arvanitică*, germană (în urma unor nenumărate experiențe de migrare cu revenire în Germania la jumătatea secolului trecut), uneori chiar bulgara, ca o necesitate de a comunica cu muncitorii bulgari angajați sezonier la cultura sparanghelului, pare-se principala specializare agricolă a așezării de astăzi.

Τυχερό, ora 12.50

Revin cu câteva observații privind percepția oamenilor asupra a ceea ce fac eu aici. Legitimarea mea ca antropolog social și cultural, care urmează să discute cu oamenii de *astăzi* despre un eveniment de ieri, al refugierii, pare a fi de neînțeles. O legitimare ca istoric sau λαογράφος („etnograf”) este îndeobște recunoscută. Chiar astăzi am fost recomandat cuiva ca istoric. Referitor la tema mea, aceasta poate fi tratată fie 1) discutând cu vreun παπούς („bunic”), martor al acelor evenimente, metodă imposibil de aplicat, întrucât martorii direcți ai acelor evenimente au murit cu toții, fie 2) discutând cu câteva persoane, locale sau nu, recunoscute ca preocupate și desfășurând cercetări pe astfel de teme de-a lungul timpului, fie 3) pe calea studiului bibliografic, în special de factură istorică. Faptul de a dori să discut cu oameni mai puțin

educați – cu cât o instruire școlară mai puțin asumată, cu atât mai bine! –, care-și văd de treaba lor (în special ca αγρότες, „agricultori”), merg la cafenea, se uită la televizor, sau, dacă sunt femei, sunt preocupate mai ales de activitățile domestice, este de neînțeles pentru interlocutorii mei. Discuțiile cu elita intelectuală pot fi înalt productive, dar și sterile, referitor la tema pentru care sunt aici. Există tendința de a fi purtate nu în jurul acestei teme, ci în jurul altora, uneori de tot îndepărtate de tema punctuală pe care o am, ca și cum respectiva persoană nu este interesată/nu știe/nu vrea să discute despre altceva decât de domeniul pe care-l stăpânește foarte bine.

Un exemplu de astfel de situație este discuția pe care am avut-o dimineață, după παζάρι („târg”), cu Zisis din Thimariá, la cafeneaua lui Petros (Petros de aseară). Părea că tema pe care tot încercam să i-o explic nu are niciun fel de relevanță pentru el. Se simțea foarte bine însă în evocarea unor episoade mărețe din istoria Greciei. Lipsa de relevanță a episodului refugierii poate fi înalt semnificativă pentru importanța acestuia în configurarea unei identități personale, parte a alteia, colective (de specificat că în ascendența sa se află refugiați din Tracia răsăriteană). Din contră, episodul legat mai degrabă de trecutul unor oameni αγρότες, care nu par a fi interesați decât de propriile lor burți, este de disprețuit. Din altă perspectivă, apar lucruri noi care contribuie la lămurirea unor nelămuriri pe care le am în legătură cu adevărul έλληνας („grec”). Acesta s-ar afla dincolo de Viotía. În zona nordică, a Macedoniei și Traciei, ar exista cincisprezece φυλές („rase”, „populații”), care trăiesc amestecate, astfel că este imposibil să găsești o localitate pură, cu o singură φυλή.

*

Marti, 16 august 2016

Σκρα, ora 20.40

Prima zi. Bineînțeles, probleme legate de locul în care vom campa. Nu am aranjat nimic înainte să venim aici, sperând tot timpul să evităm cazarea la Το κάτι άλλο, singura pensiune din sat, cu prețuri de cel puțin 30 euro/noapte/cameră, ceea ce ar fi însemnat epuizarea mea financiară. După o încercare nereușită la *kiria* (doamna) Theano, vecina mea de altă dată, ne-am

oprit la dna. Hilda, cehoaica din România, care, din fericire, lucrează tot la taverna Πλάτανος. Fără cea mai mică ezitare, s-a oferit să ne găzduiască gratis (deși eu am de gând să-i recunosc ajutorul) în locul pe care-l are atunci când se află la Skra, nu altul decât casa bolnavului psihic Laki, de care am pomenit în jurnalul ținut în 2011-2012. În casă nu se mai află acum decât o „babă” (mama lui Laki), pe care dna. Hilda o îngrijește, plătită fiind de nora acesteia. Oricum, ea urma să plece κάτω („jos”), în Axiupoli, cu copiii, cu „babă” cu tot pentru o săptămână, așa că puteam rămâne nederanjați în această casă. Condițiile nu sunt grozave, însă eu sunt mai mult decât recunoscător doamnei Hilda.

Din discuția cu *kiria* Theano, atât cât ne-am putut înțelege, pe jumătate surdă fiind la cei peste optzeci și cinci de ani ai săi, apare și prima informație relativ la cercetarea pe care o fac. Fără a fi stimulată în niciun fel, ne pomenește de câțiva români, urmași ai celor plecați în 1926, care au venit în Skra să-și caute rudele: „Ce rude, eu sunt singura care a mai rămas!”

Miercuri, 17 august 2016

Σκρα, ora 06.30 (*continuare*)

Deși în activitățile cotidiene limba nu mai pare a reprezenta o problemă, modul de care mă folosesc de ea în conversațiile tematice încă este problematic. Aceasta cu atât mai mult în discuția pe care am avut-o cu Ghiorghos, o persoană pe care o putem considera reprezentativă pentru segmentul tânăr de populație, care vorbește repede și bâlbâit. Construcții rămase din vremea celor plecați nu mai pot exista; pe atunci satul era risipit, tendința de concentrare către actuala vatră manifestându-se după aceea. De la bunicul său a auzit – în puținul timp pe care l-a avut la dispoziție împreună cu el – că mai ales din neamurile (σόι) din partea înaltă a satului, adică din partea în care și noi suntem campați, s-a plecat în România. Apare și elementul de noutate (pentru mine) al unor migrații către și dinspre Σκόπια (Fosta Republică Iugoslavă a Maedoniei). Am discutat puțin și despre activitatea în *silloghos*, el fiind χοροδάσκαλος („instructor de dans”). În ultima vreme nu s-au mai întâlnit, deși peste zece zile urmează să participe la niște manifestări în Axiupoli. L-ar încânta ideea unor deplasări în România. Cu *silloghos*-ul din Cerna nu are nicio legătură. Discuția am purtat-o la taverna Πλάτανος, în discuție intervenind și o doamnă, trecută pare-se de șazeci de ani. La observația că cei din Arhanghelos sunt reticenți în ceea ce privește

ideea de refacere a legăturilor de rudenie cu cei din România, îmi spune că aceștia sunt $\pi\omicron\sigma\kappa\lambda\eta\rho\acute{\omicron}\iota$ („mai duri”).

Mult mai productivă a fost discuția cu Prodromos, pe care ocazional l-am avut vecin, în sejurul antropologic din 2011-2012. L-am găsit acasă, pofindu-ne în curte. La discuție a participat și soția lui, Maria, dar și o altă doamnă venită între timp, al cărui nume nu-l rețin. Ambii aparțin unor *soiuri* cu familii plecate în România. Ca de obicei, discuția s-a purtat în jurul a nenumărate teme. Rețin pentru tema de care sunt preocupat că nu respinge ideea unei călătorii în România, în Cerna, totuși, de *principiu*, nu-i plac călătoriile (spre deosebire de soția sa, Maria, care se declară chiar pasionată de acest lucru). Nu știe de soarta *soiului* său din Cerna, deși un nume de familie care să corespundă numelui său de familie (Cociu, Gonciu sau Gociu), mi-aduc aminte încă să existe în Cerna. Descopăr ulterior un nume Cociu în carnetelul cu însemnări de teren de anul trecut din Cerna – pe care-l folosesc și acum – dar care pare să provină din Arhanghelos. Soția are o proveniență mixtă – pontă/micr-asiată –, declarându-se „cetățean global”.

Doamna sosită mai târziu, pe care o putem încadra la aceeași categorie de vârstă ca și pe interlocutorii de mai înainte, respectiv șazeci de ani, ne-a relatat despre vizita a două familii din România, de acum circa zece ani. Ne-a precizat cu exactitate legătura de rudenie cu bunicul, deci legătura din momentul despărțirii, a ascendenților uneia dintre familiile sosite aici. În cazul celeilalte, este vorba de o legătură spirituală. Nu rețin dacă în cazul acestei doamne sau al domnului Prodromos mi s-a precizat că „ambii bunici” au avut rude care au plecat în România. Ar fi foarte dornică să călătorească în România, să vadă satul Cerna în care au ajuns cei plecați în 1926.

În ceea ce privește tineretul, există o părere la unison că, mai ales în contextul actualei crize, nu manifestă decât interese izolate (cineva, pe ici, pe colo) pentru astfel de probleme.

Σκρσ, ora 13.35

Descopăr că referința la rudele din România se face nu pe linia fraților, verilor primari sau verilor secundari, ci pe linia neamului, $\tau\omicron\sigma\acute{\iota}$, „soiul”. „Ai noștri” din România sunt cei dintr-un anumit soi. Atât Prodromos (pe care-l numeam cândva „cel cu măgarul”), cât și Dionisis, sunt

dornici să cunoască rudele din România. Dionisis, pe vremea lui Ceaușescu, a fost de vreo șase-șapte ori în România. A ajuns și în Cerna. Cei din Cerna însă, nu au venit aici. Întrebându-l dacă știe de vreo situație în care o familie din Skra a găzduit vreo familie din Cerna, mi-a răspuns că nu. Din ceea ce știe el, o familie sosită de curând s-a cazat la Petros Karadulamis. Vorbeau *vlahica*. În România au plecat, în 1926, doi frați de-ai tatălui său, urmând ca, dacă unde vor fi ajuns era bine, să-i aducă și pe ceilalți doi rămași în *Ellada* (un frate și o soră). S-au închis granițele, iar acest lucru nu s-a mai întâmplat. Din discuțiile avute cu ei (cu Prodromos, în drum spre *παζάρι* la Axiupoli, cu Dionisis, la cafeneaua unde se vindea și *μπουγάτσα*), induc existența unui tipar comportamental pentru mulți vlaho-megleni din Cerna: excursii în Grecia, cu o scurtă deplasare în Skra, din curiozitatea de a vedea locul de unde au plecat străbunii (de *οί* pot spune), și apoi în concediu la mare, undeva la vreo stațiune din Halkidiki.

După estimările lui Prodromos de ieri, au plecat din Skra optzeci de familii. După estimările lui Prodromos de azi („cel cu măgarul” – măgar care între timp a murit, iar grajdului niște „binevoitori” i-au dat foc), din Skra au plecat o sută cincizeci de familii. În vremea aceea, Skra-ul era mult mai numeros decât astăzi, cu case risipite, locuitorii ocupându-se cu diverse munci agro-pastorale. Aceeași situație ca și la Arhanghelos pentru cei rămași (vorbesc de „cei rămași” întrucât amintirile interlocutorilor mei nu pot fi decât din perioada post-migrării în România), înscrierea la *ρουμανικό σχολείο*, „școala românească”, însemna posibilitatea de a primi ajutoare alimentare din partea statului român. Și aici, foarte evocată este marmelada. Tot de la Prodromos, „cel cu măgarul”, aflu că încă mai există case din vremea plecării către România, în partea de jos a satului, ruinate bineînțeles.

Judecăți de valoare interetnice la Dionisis, pe care încă nu mă grăbesc să le consider stereotipuri. Comandându-se o cafea dulce, Dionisis adaugă glumind *βλαχικό καφέ*, nu *ποντιακό* („cafea vlahă”, nu „pontă”). Am cerut detalii. Vlahii beau cafeaua dulce, de aceea ei înșiși sunt mai dulci. Pontii o beau amară. Observă că cei din România care vin aici probabil că au o bună situație financiară, altfel nu ar avea posibilitatea să vină. Îi explic că, într-adevăr, vlahii în general au o situație financiară mai bună decât a românilor. „De ce”, întrebă, „pentru că sunt vlahi”?

Interesantă și scurta discuție din fața cafenelei cu *bughața* din Axiupoli, cu domnul despre care ulterior am aflat că a venit din Australia, în vacanță, și este orginar din Skra. Credea că sunt dintre vlahii care vin să-și vadă locul rădăcinilor strămoșești. Multe dialoguri pe care le-am inițiat

cu persoane din Skra au început de fapt, auzind că sunt român, cu „întinderea” unei cărți de vizită în care mi se pomenește de cei plecați cândva în România, și de rudele încă existente în România, în special în Cerna.

Joi, 18 august 2016

Σκρα, ora 07.15

Ieri după-amiază, discuție la taverna lui Thodoris cu Tasos (pe care-l numeam cândva „cel surd”) și Prodromos („cel cu măgarul”). Tasos a călătorit de patru ori în România, de fiecare dată ajungând și în Cerna, în perioada comunistă. De două ori împreună cu fratele său Dionisis. De reținut că σόι-ul lui Τσολάκης/Ciolacu a proliferat în Cerna, astfel că de fiecare dată lua masa în altă parte. „Peste tot mese!”, s-a exprimat, cu umoru-i propriu, aspect relevant pentru atitudinea celor din Cerna față de rudele venite din Skra. Am întrebat și despre uriașul platan din centrul *platiei*, despre care mi se spusese cândva că ar fi fost plantat în momentul plecării celor de aici în România. Din răspunsuri conchid că, dacă într-adevăr așa a fost, gestul nu are totuși o valoare simbolică. După Tasos, în acel loc s-ar fi aflat o vie. Au fost înfiți pari în pământ pentru a fi întinsă pe ei, în 1922. Unul dintre ei a înfrunzit, după care a fost protejat în creștere. Pe atunci pânza freatică era foarte aproape, iar apa din două izvoare curgea sau îmbiba pământul întregii *platii*. Ulterior, izvoarele au fost captate, iar apa lor concentrată către cișmeaua din fața clădirii κοινότητα-*ei*. După Prodromos, platanul a fost *plantat* înainte de migrarea în România de către un sătean, Preșa, care ulterior a fost printre cei migrați. Din neamul lui Preșa nu există nimeni în sat, din simplul motiv că el a fost singurul copil la părinți.

L-am întrebat pe Prodromos dacă σόι-ul este important. Consideră că nu, că mai curând fiecare își vede de-ale lui. În acest caz, σόι-ul ar fi mai degrabă o presiune identitară exterioară asupra cuiva, pe fiecare o suportă (și acceptă), fără să aibă și o puternică aderență interioară. La nivel social, pot fi întâlnite fenomene care nu au un răsunet echivalent la nivel individual.

La o masă alăturată, l-am reîntâlnit pe domnul din Australia venit în vacanță. Încerca să-și aducă aminte numele unei persoane din România, „un bărbat înalt cu chip frumos”, despre care știe că a venit aici în repetate rânduri. În sfârșit, am aflat și numele unei familii care ar fi găzduit persoane sosite din România în căutarea rădăcinilor. Poate voi reuși astăzi să iau legătura cu

această familie. Tot despre cei sosiți aici din România, Prodromos își aduce aminte de trei automobile în care erau și bătrâni de „optzeci de ani”. Au venit în *platia*, au întrebat de cineva, au stat puțin, după care au plecat zicând că se întorc, dar nu au mai revenit. Dialogurile cu cei veniți din România s-au purtat, bineînțeles, în vlășește, cei sosiți din România nevorbind grecește.

Σκρα, ora 13.15

Răbdarea, așteptarea sunt virtuți ale metodei antropologice. O așteptare la taverna lui Thodoris, în fața unei cafele comandate doar din formalitatea de a comanda ceva de vreme ce te afli pe terasa unei taverne, a dat în cele din urmă roade. Cineva în vârstă își aduce aminte că tatăl său a avut un frate plecat. Acesta a venit o singură dată în Grecia să-și revadă fratele. Banii i-au ajuns doar până în Gevgelia, de acolo a fost preluat de fratele grec. Acest eveniment s-a petrecut poate acum mai bine de cincizeci de ani. De atunci s-a pierdut orice legătură.

L-am reîntâlnit pe domnul venit din Australia, pe care care l-am cunoscut ieri la *μπουγάτσα*, la Axiupoli. Numele său este George Vantas. Mi-a scris în carnetel numele său, adresa de mail, numerele de telefon din Australia și din Grecia. Lucrează la un birou de forță de muncă, în Sydney. A plecat în Australia de la doisprezece ani, cu părinții migrați acolo. Pare foarte dispus să mă ajute în cercetarea pe care o fac. A aflat între timp că cei veniți aici din Cerna, ca rude din partea doamnei Kakaranis (nu am reținut exact legătura de rudenie dintre el și această doamnă) lucrează, soțul, ca polițist, iar soția ca asistentă la un spital. Ar vrea să ne însoțească la această familie, însă după-amiaza ar fi un moment mai bun, domnul Kakaranis dimineața fiind plecat în *χωράφι*, „ogor”, „teren agricol”. Consideră că grecii din diaspora sunt mult mai filoxeni decât grecii din țară. *Să se încadreze filoxenia ostentativă a ponților în aceeași categorie a celor aflați de fapt în diaspora?! I-am mărturisit că cei din Arhanghelos nu par a fi bucuroși de întâlnirea cu rudele din Cerna. A bănuț și el – poate știe mai multe – că la mijloc ar fi niște χωράφια.*

Tot în cadrul discuțiilor de la tavernă, aflu de un al doilea val de emigrați din Skra, ca refugiați politici în *Skopia*, în urma războiului civil din '46-'49. Nici de aici nu s-au mai întors în Skra.

În sfârșit, am găsit și o familie care a găzduit rude din Cerna. Dimitris, trecut de șaptezeci de ani, a fost de mai multe ori în România, în Cerna, dar și cei de acolo au venit de mai multe ori aici, ultima dată acum trei-patru ani. Rudele sunt din partea soției, pe linia ambilor părinți. Sper să pot avea o discuție cu Dimitris și cu soția la ei acasă, eventual să o și pot înregistra.

Vineri, 19 august 2016

Σκρα, ora 07.15

Cu întâlnirile de ieri după-amiază, cred că am ajuns la o „masă critică” pe baza căreia pot generaliza cu maximum de siguranță. Deși inițial am fost întâmpinați de Dimitris, fost οικοδομός, „zidar”, cu o atitudine de respingere („Eu nu știu nimic!”, argumentând că mai multe decenii a fost plecat în Polikastro), explicându-le faptul pentru care sunt de fapt la poarta curții lor, precum și întrebarea dacă au fotografii cu rudele din Cerna, pe care la rândul nostru să le fotografiem (idee foarte bună avută de soția mea, Anișoara!), efectul a fost de deschidere totală din partea lui și a soției sale. Vizitele reciproce au avut o durată între cinci zile și mai bine de două săptămâni. Deplasarea în România au făcut-o nu doar ei, ci și fiica și soțul acesteia. Vizitele au început imediat după Revoluție. Ultima oară au fost în România în 2006. Vârsta înaintată și sănătatea nu cred că le va mai permite o nouă vizită. Soția, Antonia, ne-a arătat cu multă plăcere câteva fotografii cu rudele din Cerna, în care apar trei veri primari, despre care ne spune că încă trăiesc, făcute atât în România, cât și în Grecia. Constatăm prezența în fotografie și a altor săteni din Skra, precum fratele lui Dimitris, Athanasios, și soția acestuia, sau *kiria* Aneta, cea care ne vorbește în scurt documentarul *Lavara*, realizat de Anișoara în 2013. Legăturile de rudenie s-au refăcut tot după Revoluție, în urma unei deplasări a celor din Cerna aici, unde pur și simplu au întrebat de rudele lor. Refacerea legăturilor nu a însemnat doar vizite reciproce ci și discuții frecvente la telefon. Remarc încă o dată plăcerea cu care ambii, dar mai ales doamna Antonia, ne-au vorbit despre aceste rude și despre clipele petrecute împreună.

I-am vizitat ulterior și pe fratele lui Dimitris, Athanasios, fost zidar și el, trecut de optzeci de ani, și pe soția acestuia, Suzana. Întâlnirea a demarat de la început sub bune auspicii, „programată” fiind ca invitație din partea lor la ei acasă, la o cafea. Printre nenumăratele teme de discuție, am strecurat și observația că i-am văzut în fotografiile cu cei veniți din România. I-am

întrebat dacă au făcut *paree* (au petrecut împreună) cu ei. Răspunsurile au fost însoțite de o încântare nedisimulată la evocarea acelor momente.

Un eveniment pe care nu trebuia să-l ratez: prezența celor din Cerna aici, din *soiul* lui Ticu Ciolacu. Un pic mai mult să fi rămas ieri la taverna Πλάτανος! După ce am stat „la pândă” vreo trei ore, „pândă” prolifică cum notam ieri, am hotărât că nimic semnificativ nu se mai poate întâmpla. Venise ora pentru „retragerea” de prânz de la cafenele, iar cei câțiva săteni rămași inițiaseră un joc de cărți, pe parcursul căruia este inutil să încerci demararea unui dialog. Despre această vizită am aflat ieri după-amiază de la Dionisis, de îndată ce acesta a sosit la cafeneaua-tavernă. Au trecut pe la el pe acasă, au vorbit cu soția lui, el fiind plecat. Au lăsat două sticle de vin, una pentru el, cealaltă pentru Tasos („cel surd”), fratele lui. Mai multe nu știa, soția nefiind în stare, pe fondul problemelor de sănătate, să ofere prea multe amănunte. Aflu, în plus, de la un domn care încă se afla la cafenea în momentul sosirii lor, că au venit în *platia* patru persoane *μεγάλα*, deci nu tinere, și au mers după aceea la hotel, după care au plecat. Mai târziu, întrebând-o pe Romenka, angajata tavernei cu hotel Το κάτι άλλο, despre acești români, am aflat că doar au întrebat cât costă o cameră și au plecat, fără să spună nimic altceva. Interlocutorii mei au precizat că nou-veniții nu știau grecește, ci doar *vlășește*.

Sâmbătă, 20 august 2016

Σκρα, ora 07.15

Estimările privind numărul familiilor plecate către România diferă; pe baza aceluiași argument (că au fost inventariate), Dimitris (zidarul) oferă un număr de optzeci și șapte de familii, pe când fratele său, Athanasios, vorbește de o sută douăzeci. Am căutat și o înțelegere procentuală. Celălalt Prodromos este de părere că jumătate din sat a plecat atunci către România. Tot Prodromos (susținător al comunismului, dar nu de tipul celui impus de Uniunea Sovietică) mă întreabă dacă într-adevăr au găsit viața mai bună care li s-a promis și pe care o căutau cu această emigrare. I-am răspuns că nu, dislocările succesive (din Cadrilater către Cerna, apoi către Banat, deportarea în Bărăgan, revenirea în Cerna) făcând practic imposibilă atingerea acestui obiectiv. Abia din anii '70 încolo, stabilitatea să le fi permis poate o îmbunătățire a nivelului de trai. La întrebarea de ce nu s-au întors, nu i-am putut da un răspuns, presupunând că statul român,

care avea interesul să colonizeze Dobrogea și Cadrilaterul cu români, a făcut imposibilă această întoarcere.

Tot migrația în masă cred că poate fi considerat factorul pentru care un sat odată înfloritor, cu instituții publice (școală, poliție etc.), cu παζάρι, cu petreceri locale în fiecare duminică, a devenit astăzi reședința a doar câteva zeci de familii în vârstă și destinație de *week-end* și vacanță pentru segmentul activ de populație, migrat, ca ultimă formă de val migrator, către Axiupoli, Polikastro și Thessaloniki. Prodromos („cel cu măgarul”) își aduce aminte de petrecerile cu dans din fiecare duminică, în care el cânta la acordeon, altcineva la cimpoi (γάϊδα). Anii '60 vor fi pus capăt acestor petreceri, odată cu migrația către Germania și Australia. Se auto-caracterizează ca fiind pe atunci μερακλής, „petrecăreț”, intrând adesea în mijlocul dansatorilor în timp ce cânta la acordeon.

În concluzie, în secolul al XX-lea avem mai multe valuri migratorii în Skra:

- în Bulgaria, în anii Primului Război Mondial, cu revenire, migrare forțată impusă de bulgari (după μάρμπα, „moș”, Petros).
- În România, în 1926, fără revenire.
- Către Axiupoli și Polikastro, în anii războiului civil (1946-1949), cu revenire.
- Către statele foste comuniste, dar mai ales către fosta Republică Federativă Iugoslavia, migrație a așa-zișilor „refugiați politici”, susținători ai regimului comunist, fără revenire.
- Către Germania și Australia, în anii '50 și '60, cu revenire parțială.
- Către Polikastro, Axiupoli și Thessaloniki în deceniile din urmă, cu revenire doar ca destinație de *week-end*, de vacanță, de retragere la pensie pe timpul verii etc.

Σκρα, ora 13.30

Cele două cunoștințe, Dimitris și Iannis, de astăzi dimineată, la taverna lui Thodoris (Πλάτανος), păreau foarte încântate de discuția despre rudele lor din Cerna, și povesteau cu plăcere întâmplări petrecute în vizitele lor în România. Inițial am crezut că sunt din Skra. Aflând că sunt din Arhanghelos, am rămas puțin descumpănit, atitudinea lor nesuprapunându-se atitudinii constatate la Arhanghelos față de rudenii din România. Enigma cred că se rezolvă luând în considerare doi factori: 1) migrația cu o durată de peste cincizeci de ani în Germania, și

2) reședința actuală în Kilkis. Mi-au dat și câteva referințe în Cerna: Gheorghe și Dumitru Papamanci. Primul a decedat, iar cel de-al doilea, de-o vârstă cu el, încă ar trăi (*E vorba de veri primari?!).* Ar mai avea și o altă cunoștință în Cerna, Traian din Skra, căruia nu-și amintesc numele de familie. Dimitris mi-a lăsat adresa din Kilkis și numele de familie, în caz că ajung pe acolo, să-i vizitez.

Completare România

Sâmbătă, 20 august, am făcut o vizită și prietenilor din Kupa, medicului stomatolog Trifon, părintelui Anastasis și soției acestuia. Deși nu are rude printre cei plecați, atitudinea lui Trifon era de mare încântare la posibilitatea de a cunoaște urmași de-ai celor plecați. Fără a stimula în niciun fel discuția, a invocat comparativ cazul ponților, cu dorința lor teribilă de a vizita Pontul, de a descoperi locul și casele din care au plecat străbunii lor, eventual de a găsi rude. Le-am prezentat și concluziile mele referitoare la Arhanghelos. Răspunsul, mai mult sau mai puțin în glumă, al părintelui Anastasis, este foarte edificator: „Noi nu avem de ce să nu ne dorim vizitele lor, aici nu există χωράφια, «terenuri agricole», deci nu avem ce împărți.”

